

GLUSHUK V. The state of the military-patriotic education of members of the Armed Forces of Ukraine and members of their families: a sociological analysis.

The article discusses the state of the military-patriotic education of members of the Armed Forces of Ukraine and their families based on a sociological analysis.

Keywords: *military-patriotic education, the Armed Forces of Ukraine, the military, the result, materials, sociological analysis, development, efficiency, the government, the public, the people.*

УДК 94 (477) “1991-2012”

Драпушко Н. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КРИМСЬКІ ТАТАРИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано етнополітичну специфіку АР Крим 1990-х-початку 2000-х років. Визначено основні аспекти проблеми інтеграції кримських татар в українське суспільство, етапи цього процесу та їх особливості.

Ключові слова: *кримські татари, інтеграція, суспільно-політичне життя, Автономна Республіка Крим.*

На рубежі третього тисячоліття Україна опинилася в силовому полі масштабних цивілізаційних змін. Питання політичного життя суспільства перебувають в фокусі особливої уваги не лише науковців чи державних діячів, але й пересічних громадян. Зокрема, про *актуальність* проблеми свідчать результати всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного Інститутом Горшенина в березні 2013 року. “Кожен другий українець, – йдеться в документі, – цікавиться суспільно-політичним життям країни” [1]. Відповідно сучасні реалії потребують посилення уваги до вивчення та врахування тенденцій розвитку політичних процесів як в Україні в цілому, так і в її окремих регіонах.

Одним з найбільш специфічних регіонів унітарної України є Крим – “важливий стратегічний регіон південно-східного вектора зовнішньо-політичних орієнтацій України. Втрата контролю над Кримом здатна створити велику загрозу національній безпеці й національним інтересам української держави” [2].

В Автономній Республіці Крим існує ціла низка специфічних проблем, які визначають розвиток політичної ситуації в автономії, і мають бути враховані при плануванні конкретних кроків щодо втілення в життя Стратегії економічного і соціального розвитку АР Крим на 2011–2020 роки, розробленої Радою міністрів АР Крим спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень відповідно до доручення Президента України та

затвердженої постановою № 121-6/10 Верховної Ради АР Крим 22 грудня 2010 року [3].

Однією з особливостей Криму, що визначають загальну суспільно-політичну ситуацію на півострові є те, що суспільно-політичні взаємини в цьому регіоні обумовлюються не тільки політичною конкуренцією між різноманітними політичними регіональними елітами, але й етнополітичною й етнорелігійною ситуацією, яка багато в чому визначає специфічне забарвлення актуальних для АР Крим соціально-політичних питань [4, с. 4].

Ситуація в Автономній Республіці Крим, етнополітична специфіка регіону привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників [5]. Їх наукові розвідки присвячені, як правило, не тільки перебігу історичних подій, але й поточному політичному процесу на півострові, зокрема його етнополітичним аспектам. Проте, незважаючи на чисельні дослідження, багато важливих аспектів проблеми залишаються поза увагою науковців. Відсутнє узагальнююче наукове дослідження, яке було б присвячене сучасній історії суспільно-політичного розвитку Автономної республіки Крим.

Виходячи з актуальності теми, характеру та ступеня розробки проблеми *метою* даної наукової розвідки є аналіз, узагальнення і спроба визначення основних аспектів проблеми інтеграції кримських татар в українське суспільство, етапів цього процесу та їх особливостей.

Загалом етнополітична ситуація в АР Крим визначається взаємодією трьох найбільших етнічних груп Криму – кримських татар, українців і росіян. Головним конфліктогенним чинником етнополітичної ситуації залишається невирішеність соціально-економічних, соціокультурних, політичних проблем кримськотатарської спільноти.

Одним із чинників, що формує загальну суспільно-політичну ситуацію в Криму, є питання інтеграції, адаптації та облаштування кримських татар в українському суспільстві.

Можна виокремити три головні аспекти проблеми інтеграції кримських татар : політико-правові; соціально-економічні; освітньо-культурні .

Так, в 2001 року 60% кримських татар були безробітними; 73% місць компактного проживання репатріантів не забезпечені водою, 25% – електроенергією; рівень їх газифікації не перевищував 3%. В АРК на той період було лише дев'ять шкіл з кримськотатарською мовою навчання; видавалося дві газети кримськотатарською мовою. На державній ТРК "Крим" працювала кримськотатарська редакція, мовлення якої становило 7% від загального обсягу мовлення компанії [6].

Високий рівень конфліктного потенціалу було накопичено в зв'язку з незадоволенням ряду політико-правових вимог кримських татар щодо: визнання офіційного статусу кримських татар як корінного народу України; визнання меджлису як представницького органу кримськотатарського народу; встановлення квоти представництва кримських татар у Верховній

Раді АРК, визнання кримськотатарської мови як офіційної мови автономії тощо. При цьому, визнання кримськотатарського народу як корінного могло викликати в перспективі негативні наслідки.

По-перше, вони пов'язані з можливою реалізацією права на самовизначення, створення національної автономії кримських татар, що (в свою чергу) може призвести до вимог забезпечення права власності кримськотатарського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси тощо. До того ж, за оцінками демографів, в районах, де частка кримських татар складає 20–25% населення, їх чисельність протягом наступних 10 років може збільшитися до 40% [6]. Так, за даними Всеукраїнського перепису населення, на 1 грудня 2001 року в Автономній Республіці Крим проживало 243,4 тис. кримських татар, а на початок 2007 року, за даними виконкомів міських рад і райдержадміністрацій, в Крим на постійне місце проживання повернулися і були зареєстровані вже близько 264,5 тис. кримських татар [4].

В подальшому зазначені райони можуть стати основою формування національної державності кримських татар. По-друге, це може створити прецедент для інших народів і національних меншин, що може призвести до подальшої автономізації України, поставити під сумнів її існування як цілісної держави. По-третє, визнання кримськотатарського народу як корінного може спричинити зростання політичної напруги в АРК, оскільки таке рішення навряд чи знайде підтримку населення АРК: загалом лише 14,2% респондентів (за даними 2001 р.) вважали за потрібне надати кримськотатарському народу статус корінного народу України; майже три чверті кримчан були (73,4%) переконані, що цього робити не потрібно [6]. У разі вирішення проблем кримських татар, насамперед соціально-економічних, налагодження співробітництва між ними і владою, поступового підвищення рівня їх життя, ситуація в автономії стабілізується. З іншого боку, невирішеність політико-правових і соціально-економічних проблем кримських татар може спровокувати їх до радикальних дій, політизації кримськотатарського руху.

На думку доктора філософських наук Б. Параховського, можна “позначити дві протилежні концепції бачення кримськотатарської проблеми, відмінність між якими криється у вихідному визначенні – чи є кримські татари окремим народом – *нацією*, яка має право на свою територію і власне політичне життя, з усіма наслідками цього, аж до права утворення самостійної держави, або ж кримських татар варто трактувати як *національну меншину* – етнос поряд з іншими етнічними групами, що мешкають в Україні, й тоді їхні права полягають лише в забезпеченні національно-культурної автономії та громадянської рівноправності” [2, с. 26].

Обидві концепції мають своїх прибічників і опонентів відповідно до

досить серйозних аргументів, зумовлених інтересами тих або інших політичних сил. В залежності від прийнятої моделі бачення проблеми шукають і шляхи її вирішення. В першому випадку робиться акцент на політичних правах народу, в другому - на соціально-економічних питаннях.

Нагадаємо, що перший етап діалогу між кримськими татарами й українською владою розпочався під час набуття Україною незалежності та подій, пов'язаних із визначенням статусу Кримського регіону. Ще у вересні 1991 року голова Верховної Ради України Л. Кравчук заявив про підтримку прагнення кримськотатарського народу повернутися на свою батьківщину. Уже з 1992 року процес облаштування кримських татар почав фінансуватися фактично за рахунок коштів із державного бюджету України.

Під час кампанії, пов'язаної з так званим “кримським сепаратизмом”, політичне керівництво кримських татар посіло чітку проукраїнську позицію. Про це свідчать висловлювання першого заступника голови Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубарова. Торкаючись історії становлення проукраїнської позиції кримських татар, у лютому 1993 року він стверджував: “Ми дуже важко напрацьовували позицію Меджлісу в цій територіальній суперечці (кому ж належить Крим. – Ю. Т.). І коли вийшли на цю формулу – “непохитність існуючих кордонів”, побачили, що розчарували багатьох в офіційних колах Росії. Але вони повинні зрозуміти, що ця позиція вирішує долю не тільки кримськотатарського народу, але й проблеми двох слов'янських націй. Інший підхід з нашого боку був би не політикою, а політиканством” [7, с. 34].

З огляду на такий підхід кримські татари користуватися підтримкою центральної влади, яка розглядала їх як надійний запобіжник проти цілого комплексу негативних тенденцій, породжених анти кримськотатарськими настроями на початку 1990-х років. Це дозволило кримським татарам стати повноцінними й авторитетними учасниками політичних баталій та справляти відчутний вплив на перебіг подій на своїй історичній батьківщині.

Наступний період розвитку взаємин політичного керівництва кримських татар й офіційних київського та кримського політичних центрів був позначений поступовим входженням кримських татар до політичних еліт півострова. В результаті виборів до ВР АР Крим у 1994 році, які перший (і останній) раз у новітній кримській історії відбувалися за квотним принципом для етнічних спільнот, у парламенті автономії було сформовано фракцію Курултаю (у складі 14 депутатів ВР АРК).

Слід зазначити, що обрання 14 депутатів з виборчого списку Курултаю поклало початок якісно новому етапу розвитку не тільки кримськотатарського руху як такого, але й самого процесу репатріації, облаштування й інтеграції кримських татар. Політична еліта кримських татар таким чином у стінах парламенту стала на шлях публічної політики.

Третій етап інтеграції кримськотатарської політичної еліти до вітчизняного політикуму розпочався після створення при Президентові

України Ради представників кримськотатарського народу. Указом Президента України № 518/99 від 18 травня 1999 року до складу цієї ради було включено 33 члени Меджлісу кримськотатарського народу (тобто, власне, весь склад Меджлісу). Головою Ради представників було призначено очільника Меджлісу кримськотатарського народу, народного депутата України Мустафу Джемілева.

Рада представників кримськотатарського народу отримала консультативно-дорадчий статус при Президентові України, основними її завданнями було визначено участь у реалізації заходів щодо вирішення політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших проблем, пов'язаних з поверненням та облаштуванням кримських татар, підготовку та внесення пропозицій Президентові України щодо шляхів розв'язання цих проблем, участь у розробленні проектів актів законодавства України та державних програм із зазначених питань.

За часів президентства Л. Кучми, а потім і В. Ющенка політико-правові питання щодо проблем кримських татар майже не підіймалися, обмежувалися в основному розв'язанням економічних проблем та часткового задоволення культурних потреб. Проте, ухвалення Закону України "Про відновлення прав осіб, раніше депортованих за національною ознакою" дозволило б уникнути багатьох суперечностей та невідповідностей нормативно-правової бази у сфері репатріації, адже цей документ відображає пріоритетні напрямки державної політики у сфері облаштування репатріантів. Серед його основоположних завдань – "визначення політико-правового статусу кримських татар" і розробка механізмів представництва кримських етносів у владних та економічних інституціях [8, с. 59].

Слід також зауважити, що кримські татари під егідою Меджлісу є доволі стабільним та мобільним електоратом. Під час президентської кампанії 2004 р. (зокрема, існувала реальна загроза скорочення або й розпуску Ради кримськотатарського народу при Президентові та виникнення інших негативних наслідків) політичне керівництво кримських татар позиціонувало себе як силу, що підтримує кандидата на посаду Президента В. Ющенка. На В. Ющенка покладалися великі надії в контексті кристалізації української політики у відношенні до кримських татар, розгортанні системного діалогу української влади з кримськотатарською соціальною та політичною елітою. Але ці надії не справдилися. Формат співпраці з Радою представників кримськотатарського народу при Президентові фактично не використовується президентськими структурами в повному обсязі.

Попри ознаки інертності в сфері публічної комунікації між центром і політичним керівництвом кримських татар спостерігається поступове посилення загальної ваги цього етносу в політичному та соціальному житті півострова.

Одним із фактів, які ілюструють подібний стан справ, є відчутне збільшення рівня представництва кримських татар в органах влади, хоча наявні цифри ще не відповідають частці кримських татар у складі населення півострова.

Якщо говорити про сьогоднішній стан суспільно-політичної активності кримськотатарського соціуму та про тенденції розвитку кримськотатарського національного руху, громадських об'єднань та організацій кримських татар, то можна констатувати досить високий його рівень. Встановити точну чисельність кримськотатарських організацій сьогодні практично неможливо. Хоча деякі автори стверджують, що в Криму у 2007 році було зареєстровано близько 100 громадських організацій кримських татар, половина яких мала кримський статус [4, с. 76]. Водночас на офіційному сайті Меджлісу кримськотатарського народу в розділі “Кримськотатарські громадські та політичні організації” наведено відомості й контакти 21 організації [9, с. 37].

Проте, оцінюючи загальний стан сучасної суспільно-політичної ситуації в АР Крим, можна дійти висновку щодо певного її погіршення в порівнянні з відносною стабільністю кінця 1990-х – початку 2000-х років. Ситуація вимагає комплексного вирішення кримських проблем. Це дозволить уникнути негативних змін у свідомості мешканців Криму у вигляді зростання сепаратистських настроїв та активізації діяльності радикальних громадсько-політичних сил [9, с. 116].

Використана література:

1. Український бюлетень “Кримські студії” // vidna. ua. – Світоглядний портал “Рідний край”
2. *Парахонський Б.* Кримськотатарська проблема: сучасний стан і перспективи її вирішення // Кримські студії. – 2000. – № 1. – С. 25-31
3. Стратегія розвитку Криму: <http://www.ark.gov.ua>
4. Суспільно-політичні процеси в АР Крим: основні тенденції / Ю. Тищенко, Р. Халілов, М. Капустін. – К. : Український незалежний центр політичних досліджень, 2008. – 84 с.
5. *Возгрин В. Е.* Исторические судьбы крымских татар. – М., 1992; *Губогло М. Н., Червоная С. М.* Крымскотатарское национальное движение. – В 2-х тт. – М., 1992. Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці: Збірник документів (1989–2002). – К., 2003; Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці: Матеріали засідань урядових комісій (1989–2000). – К., 2001; *Котигоренко О.* Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К., 2004; Крим в етнополітичному вимірі. – К., 2005; Кримські татари і українське суспільство: Проблеми політичної та соціальної інтеграції. Матеріали конференції 26-27 листопада 1998 року. – К., 1998; Кримські татари, 1944–1994 рр. Статті, документи, свідчення очевидців. – К., 1995; Крымские репатрианты: депортация, возвращение и обустройство. / Авт. кол.: Габриэлян О., Ефимов С., Зарубин В. и др. Симферополь, 1998; Небоженко В. Кримська проблема України // Розбудова держави. – 1992. – № 6. – С. 3-8; *Мальгин А.* Крымский узел: Очерки политической истории Крымского полуострова, 1989–1999. – Симферополь, 2000; Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 13-14 травня 2004 р. – К., 2004; Результати виборів у Криму в контексті пошуку можливих політичних компромісів. К., 2002; *Сергійчук В.* Український Крим. – К., 2001; *Тищенко Ю., Піховшек В.* Повернення кримських татар: хроніка подій. К., 1999; *Cemiloglu M.* A History of the Crimean Tatar National Liberation Movement: A Sociopolitical Perspective // *The Tatars of Crimea: Return to the Homeland.* / *Drohobysky M.* (ed.). 2nd. ed. Durham; London, 1998;

- Wilson A. Politics in and around Crimea: A Difficult Home coming // The Tatars of Crimea: Return to the Homeland. / Allworth E. (ed.). 2nd. ed. Durham; London, 1998. P. 288-297.
6. Крим на політичній карті України // Дзеркало тижня. – 2001. – 28 квітня.
 7. Авдет. – 1993. – № 4. – С. 33-39.
 8. Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 13-14 травня 2004 р. – К., 2004. – С. 57-61.
 9. Політична карта Криму: 2010–2011. Процеси і тенденції / Ю. Тищенко, Г. Бекірова, М. Капустін. – К.; Сімферополь: Агенство "Україна", 2012. – 120 с.
 10. Актуальні проблеми розвитку Автономної Республіки Крим: Матеріали круглого столу (Сімферополь, 11 грудня 2007 р.) / за ред. Н. В. Краповської. – Сімф.: "Сонат", 2007. – 112 с.
 11. *Копиленко О. Л.* Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: монографія. – К.: Таксон, 2002. – 342 с.
 12. Крим: шлях до України. – Сімф.: "Таврія", 2006. – 320 с.

ДРАПУШКО Н. А. Крымские татары в общественно-политической жизни Автономной республики Крым в годы независимой Украины.

Определены основные аспекты проблемы интеграции крымских татар в украинское общество, этапы этого процесса и их особенности.

Ключевые слова: крымские татары, интеграция, общественно-политическая жизнь, Автономная Республика Крым.

DRAPUSHKO N. A. Crimean Tatars in social and political life of Autonomous Republic of the Crimea in the years of independent Ukraine.

The basic aspects of the problem of the Crimean Tatars integration in the Ukrainian society, stages and features of this process have been researched.

Keywords: Crimean Tatars, integration, social and political life, Autonomous Republic of the Crimea.

УДК 327.82(045)

Слободян Н. В.
Військовий інститут
Київського національного університету імені Т. Шевченка

“М’ЯКА СИЛА” РОСІЇ В ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ

Досліджено етапи становлення політики “м’якої сили” Радянського Союзу та Росії в стратегічно важливих регіонах. Розглянуто концептуальне закріплення політики “м’якої сили” на законодавчому рівні РФ. Висвітлено сучасні інструменти “м’якої сили” щодо реалізації російської політики в регіоні Перської затоки.

Ключові слова: “м’яка сила”, публічна дипломатія, культурна експансія, освітня дипломатія, “жорстка сила”, держави Перської затоки.

Поняття “м’якої сили” введено у науковий обіг американськими вченими та визначається, як процес за допомогою котрого суб’єкт дії поширює владу та вплив на інших суб’єктів без примусу та тиску. Перш за все, в основу розуміння змістовної частини категорії “м’яка сила” покладено